

Резюме

Чернов А. О. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики самоправних дій, передбачених ст. 356 КК України.

У статті досліджуються питання особливості об'єктивної сторони складу злочину «самоправство», а саме суспільно небезпечних дій, що полягає у вчиненні самоправних дій. За результатами дослідження встановлено невідповідності побудови диспозиції ст. 356 КК України принципу правової визначеності закону, запропоновані шляхи вдосконалення диспозиції ст. 356 КК України в частині конкретизації суспільно небезпечних дій. Обґрунтовано необхідність виключення з диспозиції ст. 356 КК України вказівки на обов'язковість наявності факту оспорення самоправних дій.

Ключові слова: об'єктивна сторона, суспільно небезпечна дія, самоправні дії, права людини, оспорюваність, правова визначеність.

Резюме

Чернов А. А. Отдельные аспекты уголовно-правовой характеристики самоуправных действий, предусмотренных ст. 356 УК Украины.

В статье исследуются вопросы особенности объективной стороны состава преступления «самоуправство», а именно общественно опасных действий, заключающихся в совершении самоуправных действий. По результатам исследования установлено несоответствие построения диспозиции ст. 356 УК Украины принципу правовой определенности закона, предложены пути совершенствования диспозиции ст. 356 УК Украины в части конкретизации общественно опасных действий. Обоснована необходимость исключения из диспозиции ст. 356 УК Украины указания на обязательность наличия факта оспаривания самоуправных действий.

Ключевые слова: объективная сторона, общественно опасное действие, самоуправные действия, права человека, оспаривание, правовая определенность.

Summary

Chernov A. Certain aspects of the criminal law characteristics arbitrariness actions under Art. 356 of the Criminal Code of Ukraine.

The article examines the issues especially the objective side of the crime «arbitrariness», namely socially dangerous acts that are committed arbitrariness actions. The study found discrepancies building dispositions of Art. 356 of the Criminal Code of Ukraine law principle of legal certainty, suggested ways to improve the disposition of art. 356 of the Criminal Code of Ukraine regarding specification of a socially dangerous act. The necessity exception to the disposition art. 356 Criminal Code of Ukraine indications of the presence of bound fact contravene arbitrariness actions.

Key words: The objective side, acts, arbitrariness actions, contravene, legal certainty.

Отримано 25.06.2014

УДК 343.222

С. В. ЧОРНЕЙ

Світлана Володимирівна Чорней, здобувач Київського університету права, асистент кафедри Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ОЗНАКИ ПОВНОЇ ОСУДНОСТІ

Законодавець у ч. 1 ст. 19 КК України «Осудність» закріпив, що «... осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними». Дане формулювання в стислому вигляді характеризує здатність особи бути відповідальною у разі вчинення злочину і дає визначення у «вузькому значенні».

Однак осудність у кримінальному праві як поняття та як правовий інститут має багатогранний та багатоаспектний характер. Його можна охарактеризувати з різних сторін: як юридичний інститут та правову категорію; як передумову вини й кримінальної відповідальності; як одну із загальних ознак складу злочину, яка характеризує суб'єкт злочину; як показник злочинного та караного; критерій відмежування винної поведінки від вчинених без вини суспільно небезпечних дій неосудного тощо. Але все це – лише багаторівнева характеристика одного і того ж поняття осудності, яка відбиває його зміст, сутність, призначення та функціональну роль у кримінальному праві¹.

При вивченні даної проблематики певні підходи знаходимо у працях Ю. М. Антоняна, Ю. С. Богомякова, С. В. Бородіна, В. М. Бурдіна, О. М. Костенко, В. В. Леня, Н. С. Лейкіної, В. Я. Марчака, Р. І. Міхєєва, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, В. С. Трахтерова, І. К. Шахриманьян, С. Н. Шишкової та інших вчених.

В юридичній літературі висловлюються різні точки зору стосовно критеріїв осудності. Перша група вчених вважає, що існує один критерій осудності. Зокрема, В. С. Трахтеров виділяє тільки юридичний (психологічний) критерій, а саме: «інтелектуальний» та «вольовий», які визначаються на підставі тлумачення слів «не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними», які закріплені у формулі неосудності². Побудова формули осудності за допомогою лише юридичного критерію пропонується також С. І. Тихенко. Автор наполягає, що для судді керівним критерієм для вирішення того, є даний суб'єкт осудним чи неосудним, виступає «доцільність застосування того або іншого роду впливу для спеціального і загального попередження злочинів, і більше нічого»³.

Друга група науковців вважає, що аналіз кримінально-правової норми про осудність дає змогу виділити два критерії – юридичний (психологічний) та медичний (біологічний). Обидва критерії є взаємопов'язаними і у своїй сукупності допомагають визнати особу осудною, тобто такою, що підлягає кримінальній відповідальності⁴.

Як зазначає А. А. Васильєв, осудність найбільш повно характеризуватиметься за допомогою формально-правового та змістовного критеріїв: психологічного і медичного. Виділення таких критеріїв дає можливість: по-перше, розмежувати компетенцію суду і експертів – суд розглядає об'єктивно виражені ознаки вчиненого злочину, закріплені в протоколах слідчих дій, і спираючись на висновок експерта, робить висновок про можливість ставлення в вину вчиненого особою злочину, чим реалізує кримінальну відповідальність, конкретизуючи звинувачення особи у вчиненні злочину; по-друге, полегшити розуміння осудності як категорії не тільки кримінального права, а й судової психіатрії⁵.

Третя група вчених виділяє при характеристиці осудності три критерії за рахунок окремого розгляду юридичного або кримінально-правового критерію^{6,7}. Як вважає А. А. Васильєв, формулу осудності необхідно будувати на підставі трьох критеріїв: двох змістовних (психологічного та медичного) та формально-правового (юридичного)⁸.

Варто також погодитися з В. М. Бурдіним, який зазначає, що серед науковців немає єдності у використанні термінології під час аналізу понять осудності та неосудності. На думку вищезгаданого автора, це пояснюється тим, що вчені виділяють у змісті аналізованих понять декілька різнорідних ознак, намагаються їх класифікувати та об'єднати в окремі групи з відповідними назвами цих груп. При цьому групи таких ознак у більшості випадків називають критеріями, зрідка – умовами. В. М. Бурдін доходить висновку, що використовувати слова «критерій» чи «умова» як наукові терміни для позначення групи ознак, які виділяються в поняттях осудності та неосудності неправильно⁹.

Адже згідно з Універсальним словником української мови критерій (від гр. *kritērion* – засіб засудження) – це одна з основних ознак, мірило для визначення, оцінки, класифікації чого-небудь¹⁰.

Саме тому при характеристиці поняття осудності правильно говорити не про критерії, а про ознаки осудності. Адже загально визнаним є те, що зміст поняття становлять його ознаки. Ознака визначається як характерна риса, прикмета, за якою можна визначити що-небудь¹¹.

Медичні ознаки осудності або так звані «медичний (біологічний) критерій осудності» виділяється більшістю вчених. Дана ознака визначається як стан психіки особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння, який дозволяє характеризувати її як достатнім чином психічно здорову^{12,13}.

Однак не всі вчені вважають за доцільне виділення такої ознаки в понятті осудності. Т. М. Приходько, В. А. Клименко, В. Б. Первомайський зазначають, що для визнання особи осудною необхідні юридичний і психологічний критерії¹⁴. Такої позиції дотримується й Т. О. Гончар¹⁵.

На думку В. А. Пехтерева, перенесення критеріїв неосудності на осудність змушує вигадувати медичний (біологічний) критерій в понятті осудності, а тому важко визначити, які слова в ч. 1 ст. 19 КК України варто вважати вказівкою на «медичний критерій осудності»¹⁶.

Ще більш радикальним стосовно значення медичних ознак при визначенні поняття осудності є В. М. Бурдін. Він взагалі пропонує відмовитися від медичних ознак осудності і наводить наступні аргументи: по-перше, під час вирішення питання про осудність особи кримінально-правове значення має не сам по собі діагноз про наявність чи відсутність в особи психічного розладу, а вплив цього розладу на можливість особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої діяння, передбачати їхні наслідки та керувати своєю поведінкою. При цьому немає прямої залежності між наявністю в особи психічного захворювання і можливістю здійснювати свідомо-вольовий контроль за своїми діяннями; по-друге, науковці, які виділяють цю ознаку, роблять таке застереження: можливість усвідомлювати свої діяння, передбачати їхні наслідки та керувати ними простежуються і в особи, яка має психічне захворювання. Вони, по суті, визнають наявність цієї ознаки неістотною для вирішення питання про осудність особи. Адже вплив захворювання на психічну діяльність конкретної особи залежить від багатьох чинників, а тому не можна стверджувати, що одне і те саме психічне захворювання має однакову динаміку протікання у різних осіб; по-третє, включення до змісту поняття осудності вказівки на психічне здоров'я особи (відносне психічне здоров'я) порушує правила формальної логіки виведення понять. Адже до змісту понять мають належати тільки істотні ознаки, які дають змогу відрізнити явище, яке позначається цим поняттям, від інших явищ. Значення психічного здоров'я особи не можна в цьому випадку вважати істотною ознакою, оскільки можливість здійснювати свідомо-вольовий контроль за своїми діяннями можна констатувати і в особи, яка має психічний розлад. Саме тому В. М. Бурдін вважає, що ця ознака є зайвою, вона загромождає зміст поняття осудності, не вносячи нічого нового¹⁷.

З такою позицією важко погодитися, адже, як правильно зазначає Р. І. Міхеєв, медичні ознаки осудності, як правило, передбачають і характеризують психічний стан (здоров'я) особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння. Дана ознака є показником такого стану психіки особи, коли вона знаходиться при здоровому глузді і усвідомлює свої дії навіть при наявності незначних психіки, які не виключають осудність. Саме тому медичні ознаки, які завжди передбачаються, повинні розглядатися не ізольовано, а в сукупності з юридичними ознаками, які й утворюють формулу осудності в сукупності¹⁸.

Юридичні (психологічні) ознаки осудності – це здатність особи усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність діяння та керувати ним^{19, 20}.

На думку А. А. Васильєва, психологічний (психофізіологічний) критерій осудності характеризує зміст осудності як здатність людини усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність діяння, що вчинюється, і здатність керувати ним під час його вчинення. Відсутність такої здатності кримінальний закон пов'язує з одним із критеріїв неосудності (ч. 2 ст. 19 КК України). Даний критерій містить у собі як здатність повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними, так і незначний рівень зниження здібностей в результаті аномалії психіки та психічних розладів²¹.

Абсолютна більшість вчених дотримуються точки зору, що психологічний критерій осудності характеризується трьома ознаками: інтелектуальною, вольовою та емоційною. У законодавчу формулу осудності, як відомо, включені лише дві з них: інтелектуальна та вольова^{22, 23}.

Отже, здійснивши аналіз зазначеної проблематики, можна дійти наступних висновків. При характеристиці поняття осудності правильно говорити не про критерії, а про три ознаки осудності: медико-біологічні, психологічні та юридичні.

Медико-біологічні ознаки повинні визначатися словами «за своїм психічним станом» і означати, що суб'єкт під час вчинення злочину, по-перше, досяг певного рівня психічних функцій та соціалізації, який дає йому змогу усвідомлювати істинний сенс того, що діється, та керувати своїми вчинками, по-друге, він не страждає жодною з хворобливих вад психіки, що позбавляє його спроможності звітувати в своїх діях чи керувати ними.

Психологічні ознаки осудності формулюються, як і в класичному розумінні цього критерію таким чином: це здатність особи усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність діяння та керувати ним.

Юридичні ознаки випливають із двох попередніх і позначають здатність особи, яка вчинила злочин, бути відповідальною за вчинене діяння та підлягати кримінальній відповідальності.

¹ Проблеми обмеженої осудності в кримінальному праві України: Монографія / В. А. Клименко, В. Б. Первомайський, Т. М. Приходько. – К.: КиМУ, 2010. – 201 с. – С. 81.

² Трахтеров В. С. Вменяемость по советскому уголовному праву (конспект лекций). – Х., 1966. – 15 с. – С. 6.

³ Васильев А. А. Формула та критерії осудності в кримінальному праві / А. А. Васильєв // Форум права. – № 4. – 2010. – С. 127–136. – С. 128.

⁴ Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с. – С. 332.

⁵ Васильев А. А. Вказана праця. – С. 134.

⁶ Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину / В. М. Куц // Вісник ун-ту внутр. справ. – 1996. – Вип. 1. – С. 17–23. – С. 20.

⁷ Лень В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монографія / В. В. Лень. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – 180 с. – С. 127.

⁸ Васильев А. А. Вказана праця. – С. 130.

⁹ Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження): монографія / В. М. Бурдін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 780 с. – С. 42–43.

¹⁰ Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с. – С. 395.

¹¹ Бурдін В. М. Вказана праця. – С. 43.

¹² Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с. – С. 332.

¹³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-ге вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с. – С. 82.

¹⁴ Обмежена осудність: поняття, критерії та примусове лікування: Монографія / В. А. Клименко, В. Б. Первомайський, Т. М. Приходько. – К.: Атіка, 2011. – 180 с. – С. 98.

¹⁵ Гончар Т. О. Розвиток осудності у доктрині та кримінальному законодавстві України / Т. О. Гончар // Правова держава: Науковий журнал. – 2008. – № 1. – С. 106–111. – С. 108.

¹⁶ Пехтерев В. А. Вменяемость как признак субъекта преступления [Електронний ресурс] // Новости медицины и фармации. – № 7 (361). – Апрель 2011. – Режим доступа: <http://www.mif-ua.com/archive/article/17200>

¹⁷ Бурдін В. М. Вказана праця. – С. 167–168.

¹⁸ Михеев Р. И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве. – Владивосток: Издательство Дальневост. ун-та, 1983. – 300 с. – С. 61–62.

¹⁹ Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину / В. М. Куц // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1996. – Вип. 1. – С. 17–23. – С. 20.

²⁰ Обмежена осудність: поняття, критерії та примусове лікування: Монографія / В. А. Клименко, В. Б. Первомайський, Т. М. Приходько. – К.: Атіка, 2011. – 180 с. – С. 82.

²¹ Васильев А. А. Вказана праця. – С. 130.

²² Там само. – С. 130.

²³ Гончар Т. О. Вказана праця. – С. 108.

Резюме

Чорней С. В. Щодо питання про ознаки повної осудності.

Стаття присвячена дослідженню поняття, змісту та ознак осудності в науці кримінального права України. Адак аксіоматичним положенням кримінального права є те, що правильно оцінювати фактичні ознаки вчиненого діяння та усвідомлювати його суспільно небезпечний характер, а також керувати своїми діями (бездіяльністю), що є необхідною умовою вини, може тільки осудна особа.

Ключові слова: суб'єкт, осудність, критерії осудності.

Резюме

Чорней С. В. К вопросу о признаках полной вменяемости.

Статья посвящена исследованию понятия, содержания и критериев вменяемости в науке уголовного права Украины. Поскольку аксиоматическими положениями криминального права является то, что правильно оценивать фактические признаки совершенного действия и осознавать его общественно небезопасный характер, а также руководить своими действиями (бездействием), что является необходимым условием вины, может только вменяемая особа.

Ключевые слова: субъект, вменяемость, критерии вменяемости.

Summary

Chorney S. On the issue of the sanity signs.

The article is devoted to research the concept, content and signs of sanity in the science of criminal law in Ukraine. However the axiomatic principle in the criminal law is that to estimate correctly the actual evidence of the action committing and to realize its socially dangerous character, and also to control ones actions (inactions), which is the necessary condition of guilt, can only criminally sane person.

Key words: subject, sanity, sanity criteria.

Отримано 20.06.2014

УДК 341.1

І. Г. ЯСИНОВСЬКИЙ

Іван Григорович Ясиновський, суддя Полтавського окружного адміністративного суду

ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ

Останнім часом все більшої актуальності набуває питання впровадження альтернативних способів врегулювання спорів та необхідність закріплення їх на законодавчому рівні з метою їх ефективного функціонування поряд з судовими процедурами. До таких способів слід віднести й медіацію. Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю адаптації національного законодавства до європейських стандартів у зв'язку з наміром України увійти до Європейського Союзу.

Метою статті є дослідження правової природи інституту медіації, аналіз переваг та недоліків запровадження в Україні медіаційної процедури при вирішенні правових конфліктів і на цій основі вироблення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання медіації.

Медіація на сьогоднішній день є порівняно новим явищем для українського законодавства і тому широких наукових досліджень у цій сфері не проводилось. Водночас значний внесок у розвиток даного інституту зробили такі науковці, як: В. М. Баранова, О. М. Боброва, Є. О. Борисова, С. В. Васильчак, В. В. Землянська, Г. І. Єрмоєнко, Т. О. Подковенко, Ю. Д. Притика та ін.

Як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, традиційним способом вирішення суперечок є судові процедури. У разі виникнення спору, на думку переважної більшості людей, його слід вирішувати через суд, поклавши відповідальність на суддю за прийняте рішення та залишивши за собою право його оспорювати у разі незадоволення результатом. Однак відсутність стабільного розвитку державної та судової системи, недосконалість процесуального законодавства, високий рівень корупції та низька довіра до судової системи призвели до того, що на сьогоднішній день існують значні сумніви щодо можливості оперативного та об'єктивного вирішення спору в судовому порядку. Перевантаженість судів, тривалість судового розгляду, труднощі у реалізації прийнятих судових рішень свідчить про обмеженість такого підходу¹. Тому, на нашу думку, потребує подальшого дослідження інститут медіації, що регулює процес вирішення спорів альтернативними методами.

© І. Г. Ясиновський, 2014